

MONIKA DUDZIŃSKA

Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu

Wydział Przedsiębiorczości i Innowacji w Warszawie

<https://orcid.org/0009-0005-3561-0938>

e-mail: www4159@student.warszawa.merito.pl

IZABELA JANKOWSKA-PROCHOT

Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu

Wydział Przedsiębiorczości i Innowacji w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0001-7252-2623>

e-mail: izabela.jankowska-prochot@warszawa.merito.pl

Odbywanie kary pozbawienia wolności w Polsce — perspektywa historyczna i współczesna¹

Streszczenie. Podstawowym zamierzeniem badawczym niniejszego artykułu jest analiza wykonywania kary pozbawienia wolności w kontekście historycznym, prawnym i penitencjarnym. Publikacja ma charakter porządkujący i systematyzujący, albowiem wiedza na temat historycznej ewolucji kształtowania się praw osadzonych w Polsce jest rozproszona w wielu różnych publikacjach oraz aktach normatywnych. W tożsamy sposób przeanalizowano także środki oddziaływania penitencjarnego, prawa i obowiązki skazanych oraz nagrody, ulgi i kary dyscyplinarne im przyznawane. W opracowaniu omówiono również warunki bytowe skazanych, przysługujące im świadczenia zdrowotne oraz warunki wsparcia w przygotowaniu do życia na wolności.

Słowa kluczowe: kara pozbawienia wolności, zakład karny, osadzony, oddziaływanie penitencjarne
<https://doi.org/10.58683/dnswsb.2132>

1. Wstęp

Od początków istnienia kary pozbawienia wolności miała ona charakter represyjny i odwetowy. Stanowiła odpłatę za dokonane przez przestępcę zło. Z punktu widzenia historycznego podstawowym celem kary była więc jej dolegliwość.

¹ Artykuł został przygotowany na podstawie pracy magisterskiej „Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce” napisanej pod kierunkiem dr Izabeli Jankowskiej-Prochot.

Współcześnie kładzie się szczególny nacisk na resocjalizację przestępców w celu umożliwienia im pełnego powrotu do życia w społeczeństwie. Wykonywanie kary pozbawienia wolności stanowi złożoną i interdyscyplinarną problematykę, która obejmuje zagadnienia z wielu dziedzin nauki, a kształtowane jest przez uwarunkowania zarówno historyczne, jak i społeczno-kulturowe. To proces, który podlega nieustannej ewolucji.

Celem niniejszego artykułu jest zatem przede wszystkim uporządkowanie oraz usystematyzowanie wiedzy na temat funkcjonowania współczesnego systemu penitencyjnego w Polsce. W polu zainteresowania znalazło się też omówienie wybranych elementów polityki kryminalnej państwa.

2. Historia więziennictwa w Polsce

Kara pozbawienia wolności to jeden z najstarszych rodzajów kar. Współcześnie jest definiowana jako „określona przepisami prawa dolegliwość dla podmiotu prawa będąca sankcją za niepodporządkowanie się normom prawnym” (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2024). Jest również zaliczana do kar kryminalnych, a więc stanowi „konsekwencję popełnienia przestępstwa, którą jest określona przez prawo karne dolegliwość i w której wyraża się dezaprobatą czynu i osoby sprawcy (...). Kary kryminalne wymierzają wyłącznie sądy” (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2024).

W średniowiecznej Polsce rola zakładów karnych była zupełnie inna niż współcześnie. „Ich zasadnicza funkcja polegała nie na organizowaniu wykonania kary pozbawienia wolności, ale na przetrzymywaniu podejrzanego w okresie toczącego się przeciwko niemu postępowania (...)” (Stańdo-Kawecka, 2000, s. 66). W tym okresie najczęściej stosowana była kara śmierci oraz kary polegające na okaleczaniu i zadawaniu cierpienia fizycznego. Cele więzienne w okresie średniowiecza to wyjątkowo prymitywne pomieszczenia, w których osadzeni byli przetrzymywani w warunkach urągających zasadom higieny i ludzkiej godności (Śliwowski, 1982, s. 31).

Czasy nowożytne wiązały się ze stopniową ewolucją systemu więziennictwa i podejścia do wykonywania wszelkiego rodzaju kar. Z czasem ograniczano wykonywanie kary śmierci na rzecz kary pozbawienia wolności. Rezygnowano także ze stosowania kar cielesnych oraz tortur.

W 1767 roku utworzono w Warszawie więzienie marszałkowskie, którego inicjatorem był marszałek Stanisław Lubomirski. Zakład ten, przeznaczony dla osób odbywających relatywnie krótkie kary, uważany był za pierwszy reprezentujący wysoki poziom organizacyjny. Jednostką o skrajnie innym podejściu do warunków bytowych oraz standardów traktowania osadzonych było więzienie zlokalizowane

w twierdzy w Kamieńcu Podolskim utworzone w 1782 roku. Było to więzienie państwowe, przeznaczone dla osób skazanych na kary długoterminowego lub dożywotniego pozbawienia wolności. Mieściło około 200 osadzonych. Panujące w nim warunki były bardzo trudne, a osadzonych zmuszano do ciężkiej pracy.

Więziennictwo w okresie zaborów również stopniowo zmieniało swój charakter. Ewoluoowało podejście do osadzonych i sposób ich traktowania przez funkcjonariuszy. Głównym zamierzeniem przestawał być odwet, dążono do zmiany postawy moralnej skazanego. To z kolei wymagało podejmowania działań o charakterze wychowawczym. Zakład karny stał się tym samym nie tylko miejscem służącym izolacji, ale przede wszystkim miejscem resocjalizacji przestępców.

Na przełomie XIX i XX wieku upowszechnił się system progresywnego odbywania kary, który polegał na stopniowym łagodzeniu reżimu więziennego. Z czasem zaistniała też możliwość przeniesienia skazanego do zakładu karnego typu półotwartego lub do popularnych w tamtym okresie kolonii rolnych.

W okresie II RP polska administracja stanęła przed wyzwaniem zorganizowania jednolitego systemu obejmującego wszystkie ziemie odzyskane. Każdy z zaborców przez ponad 123 lata konsekwentnie realizował własną politykę społeczną, ekonomiczną i gospodarczą. Wiązało się to także z własną administracją więzienną. Władze polskie z chwilą odzyskania niepodległości przejęły od okupantów około 400 zakładów karnych. W kolejnych latach stopniowo likwidowano jednostki znajdujące się w najgorszym stanie sanitarnym.

Okupacja okresu II wojny światowej stanowiła szczególny czas, w którym sytuacja więziennictwa na okupowanych terenach była uzależniona głównie od lokalizacji zakładu karnego, a więc od tego, czy tereny zostały zajęte przez wojska sowieckie, czy hitlerowskie. W tym kontekście nie można jednak nie wspomnieć o niemieckich obozach zagłady i obozach koncentracyjnych, które stanowiły odrębny rodzaj więzień. Były to miejsca pozbawienia wolności milionów niewinnych i niesłusznie osadzonych ofiar systemu totalitarnego. Obozy znajdowały się poza kontrolą aparatu sądowego. Poza obozami koncentracyjnymi i obozami zagłady funkcjonowały także obozy jenieckie oraz obozy pracy przymusowej i obozy przejściowe. We wszystkich rodzajach obozów panowały niewyobrażalne i urągające ludzkiej godności warunki bytowe i sanitarno-higieniczne. Więźniowie pracowali fizycznie ponad swoje siły za głodowe racje żywnościowe, co było elementem eksterminacji ludności. Wobec więźniów stosowano szeroki wachlarz kar fizycznych i cielesnych.

Epoka komunizmu była etapem, w którym Polska była zależna od Związku Radzieckiego. Okres ten charakteryzował się daleko idącymi wpływami władz komunistycznych, co przejawiało się także w obszarach sądownictwa i więziennictwa, które stanowiły zależny od władz partyjnych element systemu totalitarnego.

Z dokumentacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wynika, że wiosną 1945 roku na terytorium całego kraju działało 113 więzień. Trzy lata później liczba ta wzrosła do 131. Z kolei w 1947 roku funkcjonowały 123 zakłady, w tym m.in. 14 więzień karnych, 101 więzień karno-śledczych oraz 1 więzienie – kolonia rolna. We wszystkich tych zakładach można było umieścić łącznie 70 tysięcy skazanych (Wolsza, 2019, s. 6). Ówczesne zakłady karne miały przede wszystkim charakter represyjny. Sposób traktowania skazanych stanowił przykład oczywistego łamania praw człowieka. Życie codzienne osadzonych było niezwykle trudne, na co jednoznacznie wskazują ich wspomnienia. Roman Łyczywek wspominał na przykład, że cęla, w której go umieszczono, „miała 3 m² powierzchni, betonową podłogę, małe okienko przy suficie, jeden siennik napełniony sieczką, w ciągu dnia postawiony pionowo przy bocznej ścianie celi. (...) Mieszkało nas tam trzech, czterech, a przez jedną noc pięciu” (Łyczywek, 1994, s. 118). Poruszającą relację przedstawił też Wacław Sobolewski, osadzony w Rawiczu, który tak opisywał panujące tam warunki: „cęla przeznaczona tylko na dwie osoby, a nas po kilku dniach siedzi szesnastu” (Sobolewski, 1998, s. 17).

Okres od 1989 roku był dla Polski etapem zmian we wszystkich dziedzinach życia. Miały one też duży wpływ na sposób traktowania osadzonych i warunki bytowe, w jakich przebywali. W 1997 roku ustawodawca karny wykonawczy szczegółowo uregulował pozycję skazanego, jego prawa i obowiązki oraz *explicite* wskazał, iż kara pozbawienia wolności powinna być wykonywana z poszanowaniem godności człowieka. To z kolei przesądza o konieczności humanitarnego sposobu jej wykonywania.

W celu pełniejszego zobrazowania zmian zachodzących w obszarze polskiego więziennictwa po 1997 roku w tab. 1 przedstawiono liczbę zakładów karnych, średnią liczbę skazanych oraz średni wiek skazanego w latach 1997–2024.

Tabela 1. Liczba zakładów karnych, średnia liczba skazanych oraz średni wiek skazanego

Rok	Liczba zakładów karnych	Średnia liczba skazanych	W tym kobiet	Średni wiek skazanego w latach
1997	84–86	42 794	905	33,47
1998	86	43 944	889	32,8
1999	86	41 775	827	33,1
2000	86	45 475	870	33,1
2001	86	53 899	1058	32,62
2002	86	59 014	1225	32,62
2003	86	60 502	1303	33
2004	86	63 331	1467	33,6

Rok	Liczba zakładów karnych	Średnia liczba skazanych	W tym kobiet	Średni wiek skazanego w latach
2005	86	67 985	1615	34
2006	86	72 794	1845	34,45
2007	85	76 271	2079	39,17
2008	86	75 572	2125	35,49
2009	87	75 212	2205	35,49
2010	87	73 309	2238	35,76
2011	87	73 454	2225	35,94
2012	88	76 221	2322	35,81
2013	87	76 406	2451	36,16
2014	88	71 221	2246	36,29
2015	87	68 529	2220	41,87
2016	87	65 421	2204	40,62
2017	86	66 292	2395	41,57
2018	81	65 684	2556	37,95
2019	81	65 291	2645	37,7
2020	81	61 075	2578	41,71
2021	64	61 648	2782	37,98
2022	64	63 264	2903	38,16
2023	64	66 835	3233	37
2024	64	62 728	3132	32,03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych informacji statystycznych udostępnianych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej (CZSW, 2025)

Zebrane dane wskazują, iż obecnie czynnych jest najmniej zakładów karnych od 1997 roku oraz o 24 mniej niż w szczytowym okresie liczebności więzień. Można także zauważyć wzrost w zakresie średniego wieku osadzonego oraz liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

3. Cele, zasady, funkcje i istota kary pozbawienia wolności

Zgodnie z art. 67 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Ustawa, 1997a) „wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”.

W kontekście kary pozbawienia wolności można wyróżnić zarówno zasady o charakterze ogólnym, odnoszące się jednocześnie do innych rodzajów kar i środ-

ków karnych, jak i zasady szczegółowe, dotyczące wyłącznie kary pozbawienia wolności. Te pierwsze obejmują zasadę poszanowania godności ludzkiej skazanego oraz zasadę podmiotowego traktowania skazanego (podmiotowości). Ponadto wskazuje się także na zasadę praworządności, która jest swoistym zobowiązaniem dla organów postępowania wykonawczego do postępowania w zgodzie z literą prawa. Kolejną istotną zasadą jest zasada sprawiedliwości, zgodnie z którą sąd powinien jednakowo traktować osoby, co do których istnieją identyczne przesłanki związane z okolicznościami popełnienia czynu zabronionego i osobą sprawcy. Istotą zasady resocjalizacji jest wybranie takiego środka penalnego, który w jak największym stopniu przyczyni się do skutecznej resocjalizacji skazanego. Z kolei zasada współdziałania ze społeczeństwem to wyraz przekonania, że „udział przedstawicieli społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności ma zasadnicze znaczenie dla realizacji idei otwartości więzień, normalności wykonywania kary oraz tworzenia warunków do resocjalizacji skazanych, a w dalszej perspektywie, do ich społecznej readaptacji” (Nikołajew, 2017, s. 22).

Te drugie natomiast to zasady ochrony społeczeństwa i bezpieczeństwa skazanych, udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń oraz w świadczeniu pomocy społecznej w readaptacji skazanych, a także zasady indywidualizacji i wolnej progresji.

W ramach funkcji kar *sensu largo* wyróżnić należy funkcję o charakterze ogólnym, jaką jest funkcja gwarancyjna, która stanowi swoiste zapewnienie udzielone osadzonemu przez organy państwowe, że wszelkie aspekty wykonywania kary muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawa i nie mogą przekraczać granic wyznaczonych prawem. Względem kar polegających na pozbawieniu wolności oraz ewentualnemu poddaniu sprawcy próbie ma zastosowanie także funkcja readaptacyjna. Polega ona na odpowiednim przygotowaniu skazanego do samodzielnego życia w społeczeństwie. Przedstawiciele doktryny wyszczególniają także funkcje właściwe wyłącznie karze pozbawienia wolności. Jest to przede wszystkim funkcja izolacyjno-zabezpieczająca, a także funkcje odwetowa, poprawcza (resocjalizacyjna) oraz kompensacyjna (Szymanowski, 2017).

Istotę kary pozbawienia wolności można wywnioskować *analogia legis* z celu jej wykonywania, który został wskazany przez ustawodawcę w art. 67 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Ustawa, 1997b). Takie przekonanie prezentują również przedstawiciele doktryny prawa karnego, twierdząc, że „te wszystkie elementy, składające się na istotę celu pozbawienia wolności skazanego, mają zagwarantować poprawę skazanego, a więc sytuację, w której nie będzie on już więcej popełniał przestępstw oraz nie będzie naruszał porządku prawnego” (Paleń-Rogożyńska, 2021, s. 22–23). Istotą wykonywania kary pozbawienia wolności są więc *de facto* jej efekty.

4. Klasyfikacje skazanych i rodzaje zakładów karnych w Polsce

Zgodnie z obowiązującą zasadą indywidualizacji podczas wymierzania kary należy wziąć pod uwagę jednostkowe cechy i właściwości danej osoby. Takie podejście nadaje skazanym podmiotowość — uznaje ich za osoby o zróżnicowanych i zindywidualizowanych cechach.

Zgodnie z art. 82 § 1 KKW klasyfikacji skazanych dokonuje się „w celu stwarzania warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu skazanym bezpieczeństwa osobistego, wyboru właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego oraz rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego (...)”. Czyni się to na podstawie wskazanych kryteriów, które ustawodawca opisał *expressis verbis* w art. 82 § 2 KKW.

Osoby skazane można podzielić ze względu na wiele różnych cech. Jednym z podziałów jest podział na grupy klasyfikacyjne, tj. na osoby młodociane (M), odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (P), recydywistów (R) oraz osoby odbywające karę aresztu wojskowego (W). Dodatkowo wyróżnia się także kategorię osadzonych, którzy wymagają stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych (S).

Poza klasyfikacją osadzonych dokonuje się także podziału jednostek penitencjarnych. Zgodnie z art. 69 KKW wyszczególnia się następujące rodzaje zakładów karnych: zakłady karne dla młodocianych, dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy oraz jednostki przeznaczone dla recydywistów penitencjarnych. Odrębną kategorię stanowią zakłady przeznaczone dla osób odbywających karę aresztu wojskowego, jednak w związku z tym, iż od 2008 roku nie odnotowano ani jednej osoby, która mogłaby być osadzona w tego rodzaju zakładzie karnym, jest to kategoria w zasadzie teoretyczna. Każdy rodzaj zakładów karnych posiada swoją własną charakterystykę związaną z innym profilem umieszczanych w nim osadzonych.

W ramach podziału zakładów karnych na poszczególne rodzaje wyróżnia się także podział na typy więzień. Są to zakłady karne typu zamkniętego, półotwartego oraz otwartego. Wskutek dokonania takich podziałów każdy zakład karne można zakwalifikować zarówno według rodzaju, jak i typu. Zakłady karne typu zamkniętego charakteryzują się największym rygorem, ponieważ są przeznaczone dla osadzonych, wobec których powinna zostać zastosowana surowsza izolacja. Zostają tam osadzone osoby, które stwarzają szczególne niebezpieczeństwo lub są istotnie zdemoralizowane. Więzienia typu półotwartego charakteryzują się łagod-

niejszymi warunkami i mniejszą ilością ograniczeń. Więzienia tego typu „w warunkach polskich częściej przypominały budynki w rodzaju hotelu pracowniczego (z lat PRL), ogradzane niskim murem czy nawet siatką, ze znacznie mniej liczną służbą ochronną oraz z możliwością poruszania się skazanych w porze dziennej, zgodnie z obowiązującym regulaminem porządkowym” (Szymanowski, 2017, s. 271). Największą swobodą charakteryzują się zakłady karne typu otwartego. Zakłady te mają najmniejszą ilość ograniczeń i dają więźniom najwięcej swobody oraz możliwość korzystania z dodatkowych przywilejów.

Ustawodawca nie przewidział osobnego rodzaju zakładów karnych dla kobiet, jednak w art. 87 § 1 KKW ustanowił, że kobiety odbywają orzeczone kary pozbawienia wolności oddzielnie od mężczyzn.

Ustawodawca zdecydował się także na oddzielne wyróżnienie systemów wykonywania tego rodzaju kary. Zgodnie z art. 81 KKW „karę pozbawienia wolności wykonuje się w systemie:

1. programowanego oddziaływania,
2. terapeutycznym,
3. zwykłym”.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania jest ukierunkowane na resocjalizację osadzonego. Jest to system przeznaczony dla wielu kategorii więźniów, głównie młodocianych, ale także dorosłych, jeżeli wyrażą na to zgodę.

W systemie terapeutycznym karę odbywają skazani z zaburzeniami psychicznymi o charakterze niepsychotycznym, uzależnieni od alkoholu lub innych środków odurzających bądź psychotropowych oraz skazani z niepełnosprawnościami. Dodatkowo w tym systemie mogą odbywać karę skazani na karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności. Z założenia jest to system, który jest stosowany przez określony czas — tak długo, jak to konieczne. System terapeutyczny daje możliwość stosowania wobec osadzonego odpowiednich środków, tak aby oddziaływanie o charakterze korekcyjnym było maksymalnie efektywne.

Ostatnim z wyszczególnionych systemów wykonywania kary pozbawienia wolności jest system zwykły, stosowany wobec większości osadzonych. Odbywanie kary w takim systemie przeznaczono dla wszystkich skazanych, którzy nie odbywają kary w pozostałych systemach.

Regulacje prawne przewidują dodatkowy system wykonywania kary pozbawienia wolności, jakim jest dozór elektroniczny. Zgodnie z art. 43b § 2 KKW „system dozoru elektronicznego jest to ogół metod postępowania i środków technicznych

służących do wykonywania dozoru elektronicznego”. Celem wprowadzenia takiego rozwiązania było m.in. zmniejszenie liczby osób osadzanych w zakładach karnych oraz ograniczenie wysokich kosztów związanych z funkcjonowaniem jednostek penitencjarnych. Słuszność powyższego przekonania potwierdza m.in. Paulina Kuzior, w opinii której prawidłowo wykorzystany system dozoru elektronicznego ma istotny potencjał. Wynika to z przeświadczenia, iż prawidłowe wykorzystanie tego systemu pozwoli w przyszłości na odizolowanie jedynie naprawdę groźnych przestępców (Kuzior, 2017, s. 99).

5. Środki oddziaływania penitencjarnego

Środki oddziaływania penitencjarnego są szczególnie istotne z punktu widzenia przebiegu złożonego i interdyscyplinarnego procesu, jakim jest resocjalizacja. Ustawodawca wymienił je *expressis verbis* w art. 67 § 3 KKW, wskazując, że zalicza się do nich przede wszystkim: pracę, w szczególności taką, która przyczynia się do zdobycia przez osadzonego odpowiednich kwalifikacji zawodowych; nauczanie; zajęcia kulturalno-oświatowe; zajęcia sportowe; utrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz inne środki terapeutyczne”. Ustawodawca wskazuje, że wymienione środki oddziaływania penitencjarnego mogą być stosowane wobec skazanych „przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków”.

Zatrudnianie osadzonych spełnia szereg różnych funkcji. Począwszy od nabycia bądź rozwijania kwalifikacji zawodowych po korzyści ekonomiczne oraz aspekty psychologiczne i społeczne. „Wykonywanie pracy zapobiega bezczynności i nudzie, ograniczając tym samym rozwój podkultury więziennej oraz przyczynia się do wzrostu poczucia własnej wartości i szacunku do siebie. Zatrudnienie skazanych stanowi też źródło bezpośrednich korzyści społecznych, ponieważ wpływy do budżetu z tego tytułu obniżają koszty utrzymania zakładów karnych” (Stańdo-Kawecka, 2000, s. 142–143). Osoby pozbawione wolności można zatrudniać odpłatnie lub nieodpłatnie. W przypadku zatrudnienia odpłatnego osadzony otrzymuje ustalone wynagrodzenie za pracę. Zatrudnianie osadzonych w pracy o charakterze nieodpłatnym może mieć miejsce w przypadku prac porządkowych i pomocniczych świadczonych na rzecz jednostek penitencjarnych. Jest to wykorzystywane także w przypadku prac wykonywanych na cele charytatywne i na rzecz organizacji pożytku publicznego. Z takiej formy zatrudniania więźniów korzystają również samorządy terytorialne w zakresie prac publicznych. Na określonych w przepisach prawa warunkach osadzonym przysługuje prawo do zwolnienia od pracy oraz urlopu wypoczynkowego.

Kolejnym ze środków oddziaływania penitencjarnego jest nauczanie skazanych. Dla osadzonych dostępne jest zarówno kształcenie na szczeblu podstawowym, jak i w zakresie szkoły średniej czy studiów wyższych. Możliwe jest też podjęcie nauki w zakresie przygotowania zawodowego oraz kwalifikacyjnych kursów zawodowych. W praktyce największy odsetek osób odbywających kary pozbawienia wolności pobiera naukę w zakresie szkoły średniej lub zawodowej. Systematyczna nauka „wyrabia w skazanym poczucie obowiązku i odpowiedzialności, przyzwyczajają go do planowego wysiłku, uczy współdziałania, rozwija ambicję, wskazuje nowe perspektywy życiowe” (Walczak, 1992). Co istotne, absolwenci, którzy ukończyli edukację w zakładzie karnym, otrzymują powszechnie stosowane w szkolnictwie świadectwa, na których nie jest odnotowywane, że szkoła została ukończona w zakładzie karnym.

Umożliwienie osobom odbywającym karę pozbawienia wolności uczestniczenia w działalności kulturalno-oświatowej, społecznej oraz sportowej stanowi kolejną formę oddziaływania penitencjarnego. Obecnie udział w aktywnościach kulturalno-oświatowych, społecznych i sportowych ma charakter dobrowolny i nie stanowi obowiązku osadzonych. W związku z tego rodzaju aktywnością mają oni dodatkową możliwość tworzenia zespołów oraz podejmowania współpracy z zewnętrznymi instytucjami. W ramach organizowania czasu wolnego w każdym zakładzie prowadzi się bibliotekę. Osadzonym umożliwia się korzystanie z urządzeń audiowizualnych, np. odbiorników radiowych, telewizorów i konsol. Możliwość korzystania z tego rodzaju urządzeń istnieje zarówno w przestrzeniach wspólnych, jak i w celach. Podejmowanie dodatkowych aktywności jest istotne z punktu widzenia skuteczności procesu resocjalizacji. Aktywności o charakterze kulturalno-oświatowym oraz społecznym pozwalają na kreatywne zagospodarowanie czasu wolnego. Poza tym umożliwia to m.in. „utrzymanie higieny psychicznej i wyzwała dodatkową aktywność, pozwala na wyrobienie nowych zainteresowań i wykazanie się uzdolnieniami, przez informację i elementy emocjonalne wpływa na kształtowanie się nowych postaw, dostarcza (...) społecznych wzorców zachowań i zmusza do wyboru w tym zakresie” (Machel, 1994, s. 130).

Jeden z najważniejszych instrumentów oddziaływania stanowi umożliwienie osadzonym podtrzymywania kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Jest to szczególnie istotne z punktu widzenia osób odbywających kary długoterminowe. Słuszność tego przekonania potwierdza opinia doktryny, w myśl której „wyroki powyżej dwóch lat pozbawienia wolności są dla skazanych trudne do zniesienia i traktowane przez nich jako kary odwetowe, negatywnie wpływające na stosunki z domem rodzinnym i na rozpad więzi rodzinnych” (Pawełek, Marczak, 2008, s. 46). W ramach tego istnieje możliwość udzielenia skazanemu przepustki lub zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego. Umożliwienie osadzonemu

tymczasowego opuszczenia murów jednostki penitencjarnej może stanowić formę nagrody lub łączyć się z koniecznością załatwienia określonych spraw. Może być też związane z udzieleniem zgody na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu, zajęciach terapeutycznych, sportowych bądź kulturalno-oświatowych poza murami zakładu karnego.

Dla osadzonych jedną z najważniejszych form nagrody są różnego rodzaju przepustki i zezwolenia czasowe. Dla zobrazowania powyższego w tab. 2 przedstawiono liczbę udzielonych osadzonym przepustek i zezwoleń czasowych na opuszczenie zakładu karnego i aresztu śledczego w powiązaniu z liczbą osób z nich korzystających. Ponadto przedstawiono także liczbę udzielonych zezwoleń na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu i różnego rodzaju zajęciach poza terenem jednostki penitencjarnej w powiązaniu z liczbą osób z nich korzystających. Zebrane dane dotyczą lat 1998–2024.

Tabela 2. Przepustki i zezwolenia udzielane osadzonym

Rok	Liczba przepustek i zezwoleń czasowych na opuszczenie zakładu karnego i aresztu śledczego	Liczba osób z nich korzystających	Liczba zezwoleń na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu, zajęciach terapeutycznych, kulturalno-oświatowych lub sportowych poza terenem zakładu karnego	Liczba osób z nich korzystających
1997	brak danych		brak danych	
1998	30 563	10 442	3120	1692
1999	88 739	33 026	13 189	5718
2000	86 743	29 267	22 231	7463
2001	82 458	27 154	22 939	7574
2002	84 639	28 200	24 338	7517
2003	80 794	26 172	24 315	7472
2004	83 231	26 866	25 888	8776
2005	87 959	27 895	34 199	12 400
2006	102 258	15 006	52 324	17 465
2007	120 560	37 145	65 438	21 296
2008	117 487	36 929	59 103	20 352
2009	111 876	35 988	72 472	23 120
2010	99 068	33 942	75 056	24 758
2011	91 431	32 231	84 694	27 964
2012	83 917	28 670	89 643	28 266
2013	85 678	26 612	100 623	30 569
2014	86 508	26 305	112 468	32 572
2015	79 788	24 494	100 732	30 264

Rok	Liczba przepustek i zezwoleń czasowych na opuszczenie zakładu karnego i aresztu śledczego	Liczba osób z nich korzystających	Liczba zezwoleń na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu, zajęciach terapeutycznych, kulturalno-oświatowych lub sportowych poza terenem zakładu karnego	Liczba osób z nich korzystających
2016	62 472	20 991	80 427	25 991
2017	68 654	22 345	77 607	26 876
2018	64 233	21 047	61 979	22 995
2019	43 006	8466	47 668	13 733
2020	7485	3725	7427	3065
2021	1734	1499	8956	4327
2022	7786	3141	19 870	7289
2023	16 077	7578	17 396	10 407
2024	19 749	9447	31 407	15 936

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych informacji statystycznych udostępnianych przez CZSW (2025)

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że brak jest danych liczbowych z 1997 roku, a przyczyna takiego stanu nie jest znana². Niezależnie od powyższego należy poczynić spostrzeżenie, że osadzeni często korzystają z możliwości uzyskania różnego rodzaju przepustek i zezwoleń, co doskonale obrazują dane statystyczne, zgodnie z którymi na jedną osobę korzystającą przypada średnio kilka udzielonych przepustek.

6. Prawa i obowiązki skazanych oraz nagrody, ulgi i kary dyscyplinarne im przyznawane

Przyznanie osobom odbywającym karę pozbawienia wolności określonych praw stanowi gwarancję praworządności. Polski ustawodawca uregulował tę materię zarówno w ustawie zasadniczej, jak i w rozdziale X oddziale 4 KKW. Z kolei regulacje międzynarodowe precyzujące te zagadnienia to m.in. Europejskie Reguły Więzienne.

Zgodnie z art. 101 KKW, bezzwłocznie po osadzeniu skazanego w zakładzie karnym należy go poinformować o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach oraz umożliwić mu zapoznanie się z przepisami KKW, regulami-

² Na stronie CZSW nie podano tych danych. W związku z tym w dniu 22.04.2025 r. wystąpiono do CZSW z wnioskiem o dostęp do informacji publicznej. Z uzyskanej w dniu 25.04.2025 r. odpowiedzi wynika, iż CZSW nie dysponuje danymi statystycznymi w tym zakresie.

nem organizacyjnym jednostki oraz poddać badaniom lekarskim i ewentualnym czynnościom sanitarnym.

W myśl art. 102 KKW osadzeni mają prawo w szczególności do: odpowiedniego wyżywienia, odzieży, warunków bytowych i higienicznych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych; utrzymywania więzi z rodziną i bliskimi; korzystania z wolności religijnej; otrzymywania wynagrodzenia w przypadku zatrudnienia, a także ubezpieczenia społecznego oraz pomocy w uzyskaniu świadczeń inwalidzkich; kształcenia, samokształcenia, twórczości własnej oraz — za zgodą dyrektora jednostki penitencjarnej — do wytwarzania i zbywania wykonanych przedmiotów; korzystania z zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, książek, prasy oraz urządzeń (np. radio, telewizja); komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, kuratorem oraz przedstawicielem; komunikowania się z instytucjami, fundacjami, stowarzyszeniami; zapoznawania się z opiniami stanowiącymi podstawę podejmowanych wobec skazanego decyzji; składania oraz przedstawiania wniosków, skarg, próśb; prowadzenia korespondencji z organami państwowymi, m.in. z organami ścigania czy wymiaru sprawiedliwości.

Poza omówionymi powyżej prawami skazanych ustawodawca przyznaje skazanym także prawo do wypoczynku, które wskazane jest *expressis verbis* w art. 112 KKW, zgodnie z którym każdy osadzony ma prawo do wypoczynku w postaci co najmniej godzinnego spaceru oraz ośmiogodzinnego czasu przeznaczonego na sen. Z dodatkowego czasu przeznaczonego na spacer korzystają osadzone ciężarne i karmiące, a także osadzone matki, które przebywają w przywieszennych domach dla matki i dziecka.

Osoby skazane na karę pozbawienia wolności zostały wyposażone także w pewne obowiązki. Ustawodawca określił je w przepisach regulujących zakazy i nakazy. Nakazy zostały określone w art. 116 § 1 KKW, natomiast zakazy w art. 116a KKW.

Zgodnie z regulacją art. 116 § 1 KKW osadzonym nakazuje się: przestrzeganie przepisów dotyczących wykonywanej kary, porządku ustalonego w danej jednostce penitencjarnej; wykonywanie poleceń przełożonych i innych uprawnionych osób; poprawne zachowanie; przestrzeganie zasad dotyczących higieny osobistej oraz czystości pomieszczeń, w których przebywają; zawiadamianie przełożonych o chorobie lub jej objawach u siebie lub innego osadzonego; poddanie stosownym badaniom, leczeniu, zabiegom lekarskim i sanitarnym, rehabilitacji; udzielanie osobom prowadzącym badania informacji o stanie zdrowia, chorobach, urazach itp.; poddanie kontroli pobieżnej lub osobistej oraz umożliwienie oraz nieutrudnianie kontroli innych osób; wykonywanie pracy, jeśli inne przepisy nie przewidują zwolnienia z tego obowiązku; dbanie o mienie jednostki penitencjarnej oraz zakładu pracy; poddanie czynnościom identyfikacyjnym oraz niezwłoczne

informowanie o zmianie danych osobowych oraz dotyczących miejsca pobytu, zdrowia, karalności i ciężącym obowiązku alimentacyjnym.

Zgodnie z regulacją zawartą w art. 116a KKW osadzonym zakazuje się: uczestniczenia w grupach zorganizowanych bez zgody lub wiedzy przełożonego; posługiwania wyrazami wulgarnymi i obraźliwymi; grypsowania; hazardu; zażywania substancji psychoaktywnych; wymuszania na administracji zakładu karnego określonych decyzji lub postępowania poprzez odmowę przyjmowania posiłków lub uszkodzenie ciała; tatuaży; porozumiewania się z innymi w sposób inny niż ustalony w porządku zakładu karnego; samowolnej zmiany celi, miejsca spania, stanowiska pracy i miejsca wykonywania określonej czynności zleconej; istotnej zmiany wyglądu zewnętrznego bez zgody dyrektora jednostki penitencjarnej.

Nagrody, ulgi oraz kary dyscyplinarne stanowią ważny element możliwych oddziaływań penitencjarnych. Ustawodawca skonkretyzował nagrody i ulgi w rozdziale X oddziale 8 KKW. Katalog nagród jest bardzo szeroki i obejmuje zarówno różnego rodzaju zezwolenia na dodatkowe przywileje, jak i nagrody rzeczowe oraz pieniężne. Z kolei katalog dostępnych kar został wymieniony przez ustawodawcę w art. 143 § 1 KKW.

Przyznawanie osadzonym określonych nagród oraz ulg ma na celu zachęcenie ich do dobrego zachowywania się. Możliwość wymierzania kar jest natomiast jednym ze sposobów na utrzymanie w zakładzie karnym porządku oraz zdyscyplinowanie więźniów. Skuteczność omawianych powyżej rozwiązań jest trudna do jednoznacznego scharakteryzowania. Duże znaczenie w tym aspekcie mają indywidualne cechy osobnicze każdego skazanego.

7. Warunki bytowe skazanych i świadczenia zdrowotne im udzielane

Rozważania na temat warunków bytowych w zakładach karnych warto rozpocząć od omówienia cel mieszkalnych. Skazani mogą być umieszczani w celach mieszkalnych jedno- lub wieloosobowych. Minimalną powierzchnię celi określa art. 110 § 2 KKW, zgodnie z którym nie może być ona mniejsza niż 3 m² w przeliczeniu na każdego skazanego, jedynie w wyjątkowych sytuacjach i tylko na określony czas można ją ograniczyć do 2 m². Dodatkowo zgodnie z § 2 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Rozporządzenie, 2024) „cele oraz inne pomieszczenia, o ile występują w zakładzie karnym i areszcie śledczym, wyposaża się w podstawowy sprzęt kwaterunkowy oraz w inne

przedmioty”. W celach izolacyjnych przewidziana do użytku liczba sprzętów jest znacznie ograniczona, a dodatkowo większość z nich może być przymocowana do ścian i/lub podłogi.

Ważnym problemem, który realnie wpływa na warunki bytowe, jest przeludnienie mogące występować w zakładach karnych. Współczynnik zaludnienia można obliczyć na podstawie poniższego wzoru:

$$WZ = \frac{LOU}{LM} \times 100$$

Gdzie:

WZ — współczynnik zaludnienia

LOU — liczba osób uwięzionych

LM — liczba miejsc w więzieniu (Nawój-Śleszyński, 2013, s. 32).

Dla przykładu, wykorzystując dane statystyczne, można obliczyć ogólny współczynnik zaludnienia dla aresztów śledczych i zakładów karnych. Przyjmując, że na dzień 31.12.2024 roku pojemność oddziałów mieszkalnych wynosiła 81 530 miejsc, a wykazano stan 67 526 faktycznie osadzonych, można stwierdzić, że:

$$WZ = \frac{67526}{81530} \times 100 = 82,8\%$$

Na podstawie powyższych obliczeń można więc wykazać, że współczynnik zaludnienia oddziałów mieszkalnych na dzień 31.12.2024 roku wyniósł 82,8%. Należy więc stwierdzić, iż jednostki penitencjarne nie były wówczas przeludnione, gdyż 17,2% dostępnych w nich miejsc było wolnych.

Osobną problematykę stanowią warunki bytowe osób, które odbywają karę w systemie dozoru elektronicznego. Co do zasady są one o wiele lepsze, co wynika z faktu, iż system ten zakłada odbywanie kary w warunkach domowych, z możliwością np. pracy zarobkowej. Skazani odbywający karę w takich warunkach łatwiej integrują się ze społeczeństwem i nie ulegają zjawisku prizonizacji. W ich przypadku szansa na uniknięcie negatywnych konsekwencji kary pozbawienia wolności w klasycznym jej rozumieniu jest znacznie mniejsza. „Ujmując rzecz prościej i krócej, zastąpienie reakcji prawnokarnej o charakterze izolacyjnym reakcją wolnościową o nieporównywalnym stopniu dolegliwości może stanowić inspirację do wyzwalania w dozorowanym zdolności samowychowawczych” (Jankowska-Prochot, 2019, s. 28).

Świadczenia zdrowotne udzielane są osobom skazanym zarówno na podstawie przepisów KKW, jak i na podstawie Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Ustawa, 2008). Realizacja świadczeń jest finan-

sowana w całości ze środków budżetu państwa. Świadczenia mogą być udzielane w ramach ambulatoriów własnych, jak i w tzw. pozawięziennej służbie zdrowia. „Pacjent pozbawiony wolności jest przede wszystkim pacjentem, a dopiero później skazanym, i przysługują mu wszelkie prawa właściwe innym chorym, o ile nie są one wprost ograniczone ustawą” (Potulski, 2023).

Odrębnym aspektem są świadczenia zdrowotne udzielane kobietom ciężarnym i karmiącym. Zgodnie z art. 87 § 3 KKW przysługuje im dodatkowa opieka specjalistyczna. W praktyce oznacza to, że należy zapewnić im także odpowiednie badania diagnostyczne i profilaktyczne.

W 2024 roku skazanych było średnio 62 728 osób — udzielono im 883 305 porad w kilkunastu różnych dziedzinach medycyny. Nie pozostawia wątpliwości fakt, iż dostęp do służby zdrowia jest sprawą podstawową. Jest prawem każdego człowieka. Niezmiennym nawet w warunkach pozbawienia wolności.

Ważnym aspektem jest także przygotowanie skazanych do życia na wolności. To zagadnienie bardzo złożone i wieloaspektowe. Wśród czynników, które mogą utrudnić społeczną readaptację skazanych, można wskazać m.in. zjawisko prizonizacji, stygmatyzację społeczną, długoletnią izolację więzienną, brak sieci wsparcia oraz czynniki osobowościowe, np. brak poczucia winy, nawyku pracy czy lekceważący stosunek do norm moralnych. „Potrzeba wolności wpisana jest w ludzką naturę i żaden system, konflikt, warunki społeczne czy zdarzenia nie są w stanie jej wykorzenić z ludzkiej psychiki, dążeń i działań. (...) U osób pozbawionych wolności potrzeba ta wysuwa się na pierwszy plan w ich codziennym funkcjonowaniu” (Sobczyszyn, 2009, s. 125).

Skutecznym wsparciem w powrocie do życia na wolności jest możliwość skorzystania z pomocy postpenitencjarnej, czyli materialnego i psychicznego wsparcia świadczonego zarówno na rzecz skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, jak i tych zwalnianych z zakładów karnych.

Tabela 3. Pomoc postpenitencjarna — liczba i wartość udzielonych świadczeń

Rok	Liczba udzielonych świadczeń	Wartość udzielonej pomocy w PLN	Średnia wartość świadczenia w PLN
1997	84 500	2 419 022	28,6
1998	35 735	1 843 102	51,6
1999*	82 043	3 583 492	43,6
2000	92 342	4 740 599	51,3
2001	82 152	3 626 906	43,8
2002	91 011	2 982 969	32,8
2003	96 991	3 713 923	38,3

Rok	Liczba udzielonych świadczeń	Wartość udzielonej pomocy w PLN	Średnia wartość świadczenia w PLN
2004	91 848	3 771 656	41
2005	103 917	5 460 584	52,5
2006	116 096	7 739 485	66,7
2007	139 539	10 319 387	74,0
2008	131 013	13 993 254	107
2009	130 539	16 275 678	125
2010	138 375	14 297 361	103
2011	131 100	10 981 468	84
2012	128 767	7 784 182	60
2013	141 472	7 727 019	55
2014	132 031	9 216 251	70
2015	122 094	9 339 507	76
2016	104 271	9 698 974	93
2017	102 602	10 540 369	103
2018	91 859	8 482 481	92
2019	87 971	9 281 922	105
2020	96 248	8 622 246	90
2021	97 670	10 163 239	104
2022	81 528	11 058 572	136
2023	85 559	12 993 010	152
2024	86 671	14 591 148	168

*Dane z 1999 r. uzyskano na podstawie wniosku o dostęp do informacji publicznej wystosowanego w dniu 5.05.2025 r. do CZSW, gdyż danych tych nie zawarto w statystykach udostępnianych na stronie internetowej: <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych informacji statystycznych udostępnianych przez CZSW (2025)

Reasumując, należy stwierdzić, iż resocjalizacja penitencyjna jest procesem złożonym i interdyscyplinarnym. Jednak z punktu widzenia zarówno osadzonego jako jednostki, jak i społeczeństwa jako całości jest to proces istotny. Każdy człowiek ma prawo do pełnego i równego uczestnictwa w społeczeństwie. W przypadku byłych osadzonych jest to jednak tym trudniejsze, im dłuższa była izolacja więzienna. Tym bardziej znaczenia nabiera proces kształtowania osadzonego tak, aby mógł w pełni powrócić do zgodnego z prawem życia w społeczeństwie po zakończeniu odbywania kary.

8. Zakończenie

Podsumowując, współcześnie odmiennie niż w minionych okresach historycznych celem ustawodawcy karno-wykonawczego jest nie tylko odwet, odstraszanie czy odizolowanie niebezpiecznych sprawców przestępstw od społeczeństwa, ale także dążenie do zmiany ich postaw oraz zapobieganie recydywie przestępczej. Współcześni przedstawiciele doktryny i judykatury zgodnie akcentują też, że kara pozbawienia wolności ma charakter wielowymiarowy i jej orzekanie powinno obejmować formę i sposób wykonywania kary oraz uwzględniać klasyfikację skazanych, rodzaje zakładów karnych i rygorów, którym poddawani są osadzeni.

Jako wnioski *de lege ferenda* należy wskazać przede wszystkim zwiększenie wykorzystania kar i środków alternatywnych wobec izolacji (np. poprzez rozszerzenie stosowania dozoru elektronicznego i uproszczenie procedur z nim związanych), a także usprawnienie systemu zwolnień warunkowych (np. poprzez precyzyjniejsze kryteria oceny przygotowania osadzonych do opuszczenia zakładu karnego czy większy nacisk na warunkowe zwolnienie związane z pewnymi zobowiązaniami, jak chociażby terapia czy podjęcie pracy). Pozwoliłoby to na poprawę warunków bytowych osób skazanych, przeciwdziałanie przeludnieniu w zakładach karnych, a także zwiększyłoby możliwość skutecznej i długotrwałej resocjalizacji.

Bibliografia

- CZSW. (2025). Służba Więzienna. <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka>
- Jankowska-Prochot, I. (2019). Możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego jako przykład sankcji pozytywnej. *Przegląd Prawa Publicznego*, 4.
- Kuzior, P. (2017). System dozoru elektronicznego jako alternatywa dla kary pozbawienia wolności. *Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji*, 6(5), 90–101.
- Łyczewek, R. (1994). W więzieniu Urzędu Bezpieczeństwa (Fragment pamiętnika). *Palestra*, 12.
- Machel, H. (1994). *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Ministerstwo Sprawiedliwości. (2024). <https://isws.ms.gov.pl/pl/dobre-praktyki-pojecia-i-definicje/>
- Nawój-Sleszyński, A. (2013). *Przeludnienie więzień w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Nikołajew, J. (2017). Podstawowe zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 1.
- Paleń-Rogożyńska, P. (2021). Skazany na karę pozbawienia wolności — studium prawnokryminologiczne. *Kortowski Przegląd Prawniczy*, 1. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- Pawełek, K., Marczak, M. (2008). *Resocjalizacja w polskich zakładach karnych. Teoria a praktyka*. W: Z. Bartkowiak, A. Węgliński (red.), *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Potulski, J. (2023). Komentarz do art. 115 KKw. W: J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 5., Legalis.

- Rozporządzenie. (2024). Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dz.U. 2024 poz. 2224.
- Sobczyszyn, U. (2009). Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności — ogólna charakterystyka. W: F. Kozaczuk (red.), *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Sobolewski, W. (1998). Wspomnienia z Rawicza. *Gazeta Polska*, 17.
- Stańdo-Kawecka B. (2000). *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Szymanowski, T. (2017). *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*. Wolters Kluwer.
- Śliwowski, J. (1982). *Prawo i polityka penitencjarna*. PWN.
- Ustawa. (1997a). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy. Dz.U. 2025 poz. 911.
- Ustawa. (1997b). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. Dz.U. 2025 poz. 383.
- Ustawa. (2008). Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Dz.U. 2024 poz. 581.
- Walczak, S. (1992). *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wolsza, T. (2019). *Więzienia stalinowskie w Polsce*. RM.

Serving a Prison Sentence in Poland: Historical and Contemporary Perspectives

Abstract. The main research objective in this article is to analyze the concept of imprisonment in the historical, legal and penitentiary context. The publication has a systematizing and clarifying character, as the knowledge concerning the historical evolution of prisoners' rights in Poland is dispersed among various publications and normative acts. The subject of consideration was also made means of penitentiary treatment and inmate's appurtenances, exemptions and disciplinary sanctions. Moreover was discussed also inmate's living conditions, health insurance benefits and conditions of support in preparation for life on the outside.

Keywords: prison sentence, correctional facility, inmate, penitentiary influence